

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін, факультет № 6

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Філософія»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

**072 «Фінанси, банківська справа та страхування» (фінансова безпека та
фінансові розслідування)**

за темою: Метафізика і онтологія.

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
30.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
25.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
29.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-гуманітарних дисциплін (протокол
від 25.08.2023 р. № 9)

Розробник:

Професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, доктор
філософських наук, професор Шаповал Володимир Миколайович

Рецензенти:

Професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін ХНУВД, доктор
філософських наук, професор Тягло О. В.

Професор кафедри культурології і медіакомунікацій Харківської
державної академії культури, доктор філософських наук, професор Панков
Г.Д.

План лекції

1. Онтологія – розділ філософії про буття та небуття.
2. Поняття буття – центральне поняття онтології.
3. Сутність та існування. Поняття дійсності.

Текст лекції

1. Онтологія – розділ філософії про буття та небуття.

Онтологія — розділ сучасної філософії, що вивчає фундаментальні принципи буття, найбільш загальні сутності і категорії існуючого. Під існуючим розуміється сукупність різноманітних проявів буття, тобто будь-яка річ або явище в аспекті їх причетності до буття. У філософії М. Хайдеггера існуюче (речі і люди) протипоставлене буттю, що лежить в основі і за межами існуючого. Виділяються різні сфери дослідження: онтичне і онтологічне, скероване на буття.

Розуміння суті людини як діяльнісної та духовної істоти можливе лише на основі визнання багатогранного ставлення людини до навколишнього світу і до себе самої. Для аналізу всіх суттєвих характеристик і оцінок людини треба розкрити і основні властивості світу, де відбувається життєдіяльність людини. Саме основні властивості світу дозволяють правильно зрозуміти особливості розвитку людини, її природної організації і знайти ключ до сутності. Відносини людина – світ принципово важлива філософська проблема. Зміст поняття світ розкривається через систему онтологічних категорій: буття, дійсність, суть, існування, субстанція, матерія, рух, простір, час, системність. У них та інших споріднених категоріях здійснюється філософське осмислення світу. Термін онтологія (ontos - з грецької - рід, відмінок, суще; logos - вчення) ввів у філософію Гокленіус у праці «Філософський лексикон» і потім підтриманий Вольфом.

Людина може пізнати саму себе, свою природу і сутність, зв'язок, стосунки і відносини з іншими людьми тільки через пізнання світу, його сутності, структурних рівнів організації, законів розвитку та існування. Поняття світ, всесвіт має конкретно-історичний зміст, що визначається станом і рівнем культури, науки, техніки, матеріального виробництва суспільних відносин, природи. Ширше і різноманітніше бачиться світ людиною, якщо більше розвинуті форми діяльності людини і продуктивні сили суспільства, сильніше олюднюється сам світ. Разом з тим і сама людина, «опредмечуючись» результатами своєї праці, діяльності, своїм розвитком зобов'язана світу. Світ - це єдність об'єктивної дійсності і дійсності сутнісних сил людини, що мають конкретно-історичний характер. Поняття світ належить до понять, формування яких почалося ще в період складання міфології і пов'язано з виділеннями людини із природи.

У процесі суспільної практики поняття світ змінювалося і наповнювалося змістом, всебічно відбиваючи часто суперечливі аспекти людської діяльності, що ускладнювалися. У сучасній філософії існують різні

підходи до розуміння категорії «світ». В екзистенціалізмі світ є те, що утворює світовість існування, тобто буття людини у світі. Зокрема, під світом розуміють: по-перше, все існуюче, що є у світі; по-друге, буття існуючого, яке може виступати у певних визначених групах: світ математики, світ мистецтва та ін.; по-третє, те, де існує, живе людина (суспільний світ, або власне, або найближче повсякденне середовище); по-четверте, світовість, яка існує одночасно в собі й апіорі (тобто у знанні, що передує досвіду і не залежить від нього) і як модус (спосіб) різних світів. За твердженням відомого німецького філософа М. Хайдеггера, світ - вид буття людського існування і проникнення у трансцендентний (тобто вихід за межі кінцевого існування) стан людського існування, який робить можливим подолання поняття свідомості і супутнього йому поняття відчуженості від світу й ізольованості суб'єкта. Отже, поняття світ охоплює натуральну і штучну природу, соціальні відносини, духовний світ людини, способи і продукти духовної творчості. Якщо зникне людина, зникне і світ як світ буття людини, але це не означає, що зникне природа і зміни, які сталися в ній за допомогою людини. Природа втратить свою якісну визначеність як світ буття людини.

2. Поняття буття.

Поняття буття вперше застосував давньогрецький філософ Парменід. Він жив в епоху, коли руйнувалися основи тодішнього розуміння світу, основу якого складали боги і традиції. Світ, що здавався надійним і стабільним, виявився нестабільним і хитким. Людина втрачала життєві опори. Оцінюючи античний період життя суспільства, іспанський філософ XX ст. Ортега-і-Гассет писав, що тривога і страх перед світом людей, які втратили опору в житті, надійний світ традицій, віру в богів, безперечно були жахливими. Парменід одним з перших усвідомив ситуацію, що склалася, фактичну кризу людського існування і запропонував влади богів замінити владою думки. Парменід обґрунтував наявність нової сили, здатної утримувати світ людини і Всесвіт у порядку і гармонії, забезпечити стабільність і надійність. Такою силою є необхідність, що асоціювалася з порядком. Хід речей у Всесвіті, за Парменідом, не може раптово, за чиеюсь волею змінитися: день завжди прийде на зміну ночі, сонце раптово не погасне, люди не загинуть водночас. Парменід визнавав, що за речами предметно-чуттєвого світу стоїть інший, незримий світ, який є своєрідним гарантом його існування. Незримий світ – найдосконаліший, найпрекрасніший і гармонійно влаштований світ, де панують Добро, Красота і Благо. Саме такий світ, що раціонально осмислюється і досягається, він називав буттям.

Введення у філософію поняття буття виявилось вельми перспективним і плідотворним. За допомогою цього поняття філософи мали змогу розробляти різні концепції світу. Кант І. створив гносеологічну концепцію буття. На думку представників філософії, життя, буття – це життя. Буття у філософській антропології розглядається як здатність людини виходити за сферу суб'єктивності і обґрунтовувати все суще. У контексті марксистської

філософії буття ототожнюється з природою. Неотомісти вищою реальністю визнають чисте буття і розуміють його як божественне першоначало, що має духовний зміст. На думку неопозитивістів, питання про відносини мислення до буття не наукове, тому що філософський аналіз не поширюється на об'єктивну реальність, а обмежується лише безпосереднім досвідом або мовою. Знаменитий німецький філософ М. Хайдеггер, який віддав сорок років життя вивченню проблеми буття, підкреслює, що питання про буття і його вирішення Парменідом зумовили долю західного світу. У праці «Буття і час» він ставить вимогу поновити питання про буття, залишене, на його погляд, європейською філософією в її витлумаченнях сущого на другому плані. Буття було і залишається головною справою думки. М. Хайдеггер визначає його як «Dasein» – тут-буття, відкрите буття, чиста присутність до речових визначень. За М. Хайдеггером, буття виникає із заперечення ніщо, тоді як ніщо дозволяє сущому занурюватися, завдяки чому розкривається буття. Для розкриття буття має потребу в тому сущому, що називають існуванням. Буття - своєрідна просіка, що відкриває таємницю сущого і робить його доступним і розумним.

Французький екзистенціаліст Ж.-П. Сартр відмічав, що буття – чиста, логічна тотожність з собою самим. У ставленні до людини тотожність виступає як буття-в-собі, як пригнічена, огидна поміркованість і самозадоволення. Будучи існуванням, буття втрачає вагомість і зносити його можна лише завдяки тому, що вміщує в собі ніщо. У вітчизняній філософії існують різні підходи до розуміння буття. Філософ Григорій Сковорода виділив три світи: мікрокосм, макрокосм і світ символів. Матеріаліст Іван Франко розумів під буттям природу. У сучасній історії філософії існує багато підходів до вирішення проблеми буття. І все ж кожний із способів вирішення проблеми іманентно містить питання, невизначеність, які стимулюють нові філософські пошуки.

3. Сутність та існування. Поняття дійсності.

Відносини людина - світ конкретизуються категорією сутність. Під сутністю розуміють те, що складає основу речей, сукупність їх основних властивостей, їх внутрішній зміст, який виражається у єдності всіх багатоманітних і суперечливих форм буття. У відносинах людина - світ суть виражає глибину зв'язків людини і її предметного оточення, виникнення, функціонування і розвиток систем. Із руйнуванням суттєвих властивостей припиняється існування процесів. А факт присутності явищ, процесів фіксується категорією існування.

В історії філософії поняття існування вживалося звичайно для визначення зовнішнього буття речі або процесу, яке, на відміну від суті речі, осягається не мисленням, а досвідом. Раціоналізм XVII-XVIII ст. ст. (Р. Декарт, Б. Спіноза, Гегель та ін.) у розумінні існування виходив з вчення про тотожність мислення і буття. Категорія існування тут, по суті, трактується як дещо розумне, раціональне. Пізніше, у XIX ст., категорія існування набуває іншого розуміння у датського релігійного філософа

С. К'єркегора, який на противагу традиціям раціоналізму тлумачив існування як людське буття, що осягається безпосередньо. Існування одиничне, особисте, кінцеве. На початку ХХ ст. к'єркегорівське розуміння існування відроджується екзистенціалізмом, де поняття існування займає центральне місце. Існування трактується екзистенціалізмом як дещо співвіднесене із трансценденцією, тобто виходом людини за власні межі. У М. Хайдегера існування - це буття того сущого, яке відкрите для явності буття, у якій воно знаходиться завдяки тому, що переносить ІІ. Під сущим тут мається на увазі людина, а переносити що-небудь М. Хайдеггер розуміє у значенні турбуватися про що-небудь.

Категорія існування традиційно використовується у філософії для вираження факту наявності якої-небудь речі, процесу або явища. Існувати - означає бути в наявності. При всьому, здавалося б, багатообіцяючому інформаційному обсязі з'ясовується, що категорія існування відзначається досить бідним змістом, фіксує наявність, не розкриваючи специфічності, єдності й інших властивостей, що відображаються онтологічною категорією дійсності.

Категорія дійсність відображає об'єктивну реальність, існуючий світ. У її змісті виділяють різні за характером і принципом рівні: справжня реальність (матерія), соціально-історична, ідеальні об'єкти науки, теорії, ідеї, гіпотези, цінності, досягнення культури та ін. Але категорія дійсність виражає не просто сукупну наявність. Особливість її в тому, що дійсність відображає, на відміну від категорії існування, цілісність, системність. Тому, за категоріальною суттю, дійсність є єдність сутності та існування. Звідси, розуміння дійсності означає не просту констатацію якої-небудь наявності, а проникнення в її суть дослідження усіх форм існування і прояву сутності. Природно, поняття сутність, існування, дійсність з різних сторін відбивають специфічні властивості світу і форм його, прояву і дозволяють глибше і всебічно зрозуміти взаємозв'язок людини і світу.